

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В РІДНІЙ ШКОЛІ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (127), 2020

квітень – травень – червень

Виходить чотири рази на рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Заснований у 1995 р., видається з 1996 р.
До 2012 р. журнал виходив у світ під назвою
«Фізичне виховання в школі», до 2014 р. – під
назвою «Фізичне виховання в сучасній школі»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації серія КВ № 20003–9803 р.
від 25.06.2013 р.

Передплатний індекс **68840**

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Олексій ТИМОШЕНКО – декан факультету фізичного виховання та спорту НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Костянтин ДМИТРЕНКО

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Анатолій ІЛЬЧЕНКО – начальник Київського обласного управління з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Валерій АРЕФ'ЄВ** – доктор педагогічних наук, професор
Олександр АРХІПОВ – доктор педагогічних наук, професор
Іван БЕХ – доктор психологічних наук, дійсний член НАПН України, професор
Костянтин ВІХРОВ – доктор філософії, кандидат педагогічних наук, професор
Володимир ВОЛКОВ – доктор педагогічних наук, професор
Леонід ВОЛКОВ – доктор педагогічних наук, професор
Олександра ДУБОГАЙ – доктор педагогічних наук, професор
Мирослав ДУТЧАК – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
Валентина ЄРМОЛОВА – кандидат наук з фізичного виховання і спорту
Микола ЗУБАЛІЙ – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Любов ІВАНОВА – доктор, педагогічних наук, професор
Галина КОЛОМОЄЦЬ – науковий співробітник Інституту модернізації змісту освіти
Тетяна КРУЦЕВИЧ – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор
Ірина МЕДВЄДЄВА – доктор педагогічних наук, професор
Микола НОСКО – доктор педагогічних наук, професор
Станіслав ПРИСЯЖНЮК – доктор педагогічних наук, професор
Володимир СТОЛІТЕНКО – кандидат педагогічних наук
Людмила СУЩЕНКО – доктор педагогічних наук, професор
Володимир ТКАЧУК – доктор біологічних наук, професор
Станіслав ТРИЛІС – заслужений учитель України
Михайло ХОРОШУХА – доктор педагогічних наук, професор
Олександр ШАМИЧ – кандидат педагогічних наук

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ, ЩО ВИКЛАДАЮТЬ АБО ПРАЦЮЮТЬ У ЗАКОРДОННИХ ВІЗ

- Едуард ВІЛЬЧКОВСЬКИЙ** – доктор педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України, професор
Олександр ПРИМАКОВ – доктор педагогічних наук, професор

© «Педагогічна преса», 2020

© «Фізичне виховання в рідній школі», 2020

ЗМІСТ

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ

- Навчальна програма з фізичної культури для закладів загальної середньої освіти. 5–9 класи.
Варіативний модуль «Городки» 2

ВСЕУКРАЇНСЬКІ КОНКУРСИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС «ІННОВАЦІЙНИЙ УРОК ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА УРОК ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ З ЕЛЕМЕНТАМИ ФУТБОЛУ» 2019 РОКУ

- Ганчева Владислава, Волкова Ірина.** Володимир Майстро посів друге місце у Всеукраїнському конкурсі «Інноваційний урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу» 2019 року 6
Майстро Володимир. Урок фізичної культури з елементами футболу 8 клас 8
Майстро Володимир. Урок фізичної культури «Круті ігри» 6 клас 12

МЕТОДИКА, ПРАКТИКА, РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Вітер Наталія.** Урок фізичної культури з теми «Бадмінтон» 5 клас 17

ЗНАЙОМТЕСЯ З КОЛЕГОЮ

- Ковальчук Надія.** Сорок шість років у спортивній формі 19
Романів Василь. Урок фізичної культури з використанням функціональної музики. 10 клас. *Дівчата* 21

ЗНАЙОМТЕСЯ ІЗ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ. КОРОСТИШІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖУ ІМЕНІ І. Я. ФРАНКА 150 РОКІВ

- Тунік Наталія.** Тиждень циклової комісії.
Узагальнення і поширення кращого педагогічного досвіду 23

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОЦІ ФІЗКУЛЬТУРИ

- Качан Олексій, Пристинський Володимир.**
Наукове обґрунтування впровадження концепції
«Спорт заради розвитку» в Україні 27

ОЛІМПІЙСЬКА ОСВІТА В ШКОЛІ

- Єрмолова Валентина.** Видатні українські спортсмени –
учасники Великої Вітчизняної війни 36

СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ

- Качан Олексій.** Впровадження концепції фізичного виховання
«Спорт заради розвитку» в Донецькій області 41

ВІТАЄМО

- Тимошенко Олексій, Чеботарьова Наталія, Гельфанд Едуард.**
Науковець, методист, фахівець з фізичного виховання.
До 80-річчя Валерія Георгійовича Ареф'єва 46

На першій сторінці обкладинки: а6

(Фото Юрія Морозова)

УДК 796.011.1(477)-029:5

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ «СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ» В УКРАЇНІ

КАЧАН Олексій Анатолійович – завідувач відділу методичного забезпечення оздоровчої функції освіти та фізичної реабілітації, старший викладач кафедри психології та розвитку особистості Донецького облППО, спеціаліст вищої категорії, національний тренер з питань розвитку партнерства в спорті заради соціальних змін, старший учитель, ведучий рубрики «Нові технології на уроці фізкультури» та рубрики «Спорт заради розвитку», президент української федерації «Спорт заради розвитку»;

ПРИСТИНСЬКИЙ Володимир Миколайович – доцент кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації, завідувач науково-дослідної лабораторії духовного й фізичного виховання дітей та учнівської молоді Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ), кандидат педагогічних наук, доцент

Здійснено наукове обґрунтування концепції «Спорт заради розвитку». Розкрито сутність, зміст та специфіку розуміння соціального й емоційного видів інтелекту людини та ідеї концепції «М'які навички» («soft skills»). Розглянуто перспективні напрями впровадження ідей концепції «Спорт заради розвитку» у фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову роботу. Доведена доцільність впровадження та використання концепції як дієвого чинника для досягнення пріоритетних цілей сталого розвитку.

Ключові слова: спорт, фізична культура, спорт заради розвитку, оновлення змісту фізичного виховання учнівської молоді, переорієнтація освіти, сталий розвиток, соціальні та поведінкові зміни, інтелект, «змішаний інтелект», соціальний інтелект, емоційний інтелект, «Soft Skills» – «м'які навички», мета-навички, емпатія, соціалізація, соціалізуюча функція.

*Ми знаходимося тут, щоб
зробити свій вклад в цей світ.*

Стів Джобс

Сучасна освіта – чи не найважливіший чинник розвитку особистості, невід'ємна складова соціокультурного середовища, в якому існує людина. Для того щоб стати повноцінним членом суспільства, людині потрібно не лише засвоїти його цінності, а й активно діяти для входження в суспільство відповідно до власних індивідуальних особливостей, світоглядних цінностей, особистої спрямованості [5].

Фізична культура – це багатогранне соціальне явище, пов'язане з реальною дійсністю, що має стати способом життя людини (дієвою умовою нормального функціонування організму).

Соціалізація особистості засобами фізичної культури і спорту достатньо широко досліджується як в Україні, так і країнах Європи і США. Проте, ця проблема, на нашу думку, потребує додаткового вивчення, аналізу й осмислення в контексті реалізації ідей концепції «Спорт заради розвитку» в Україні.

Так, розкриттю соціальних функцій фізичної культури і спорту присвячені наукові роботи й дослідження М. Арвісто, В. Бальсевича, В. Видріна, М. Віленського, Л. Матвеева, Ю.

© Качан О. А., Пристинський В. М., 2020

Ніколаєва, Н. Пономарьова та ін. В. Паначев [4] акцентує увагу на виховній функції спорту, що формує характер громадянина, загартовує волю, розвиває естетичні почуття, затверджує правила чесної гри тощо. В. Лукашук [6] стверджує, що спорт є чинником інтеграції, а найголовніша його функція в суспільстві – консолідує, сприяє розвитку комунікативних можливостей. Участь у спільних тренуваннях та змаганнях, як правило, породжує у різних людей почуття єдності, дружби, товариства, співробітництва приналежності до певного колективу (команди, спортивного клубу), що, на нашу думку, може бути ефективним чинником скорочення соціальної дистанції між людьми, оскільки сприяє дружнім відносинам, розвитку почуття єдності.

До загальних соціальних функцій фізичної культури і спорту відносять: функцію особистісно спрямованого виховання, навчання і розвитку, оздоровчо-рекреативну, емоційно-видовищну, функцію соціальної інтеграції та соціалізації особистості, комунікативну й економічну. Специфічною ж соціальною функцією є змагально-еталонна, коли досягнення в спорті набувають суспільного визнання, слугують еталонним виміром індивідуальних та суспільних можливостей особистості, певним орієнтиром щодо реалізації цих можливостей.

Таблиця 1

Стратегії розвитку спорту в Україні до 2030 року

Спорт вищих досягнень	Масовий спорт
Забезпечення участі національної збірної команди у Всесвітніх іграх з неолімпійських видів спорту, комунікація з IWGA та Оргкомітетом Всесвітніх ігор	Мультиспортивні проекти
Координація підготовки до визначених пріоритетних змагань	Розвиток клубної системи
Аналітичне узагальнення проблематики неолімпійського спорту та формування проектів рішень	Пілотні проекти, що спрямовані на зміну підходів до уроків фізкультури
Підвищення кваліфікації тренерського складу та суддівського корпусу через академію СКУ та співпрацю з профільними ЗВО	Мотиваційні проекти для вчителів фізичної культури
Посилення спроможності спортивних федерацій (освітні програми для менеджменту організацій)	Позашкільний спорт
Промоція топових спортсменів	Ефективне використання шкільної спортивної інфраструктури
Підготовка та лобювання проведення топових міжнародних спортивних заходів в Україні (в тому разі підготовка та подання заявок)	Комунікації з місцевою владою
Комунікації з місцевою владою	Промо-кампанії (рекламні заходи)
Нормативно-правова робота	Соціальні проекти
Паспортизація спортсменів та інфраструктури	Діджиталізація системи функціонування спортивної інфраструктури та спортивних сервісів

Соціалізуюча функція – це чинник, що реалізується у двох напрямках: соціалізація особистості в спорті та через спорт. У зв'язку з цим, виокремлюють *масовий спорт*, в якому діє принцип змагання і ціниться спортивний результат (засіб фізичного виховання); *професійний спорт*, обумовлений комерційними інтересами, що є джерелом існування спортсмена; *олімпійський спорт*, заснований на високих гуманістичних традиціях, що реалізують ідеали олімпіади [3].

За класифікацією Спортивного комітету України є два напрями розвитку спорту, це *спорт вищих досягнень* та *масовий спорт* (табл. 1) [9].

На нашу думку, одним із пріоритетів розвитку соціальної спрямованості фізичної культури і спорту в Україні має стати реалізація ідей концепції «Спорт заради розвитку», що сприя-

ло б формуванню нових цінностей, пов'язаних із життям людини. Так, виконання фізичних вправ заради здорового способу життя доцільно було б поєднувати зі створенням додаткових ресурсів, корисних як у повсякденні, так і для налагодження довірливих взаємовідносин і взаєморозуміння, взаємодопомоги і співробітництва, формування емоційних й соціальних компетентностей, використовуючи при цьому високий розвивальний і виховний потенціал самих різноманітних засобів фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи (табл. 2).

Обґрунтування наукових й методологічних засад концепції «Спорт заради розвитку», на нашу думку, має включати розвиток емоційних, соціальних компетентностей особистості та м'яких навичок «Soft Skills» (див. мал.).

Таблиця 2

Перспективні напрями впровадження ідей концепції «Спорт заради розвитку» у фізкультурно-оздоровчу та спортивно-масову роботу

Спорт заради розвитку
Формування нових цінностей засобами фізичної культури та спорту
Впровадження та реалізація проектів
Проведення різноманітних благодійних спортивно-масових заходів
Реалізація соціальних проектів та програм
Налагодження довірливих взаємовідносин і взаєморозуміння, взаємодопомоги та співробітництва в громадах
Підтримка рівності, толерантність та миробудування, викорінення расизму, дискримінації й нетерпимості у суспільстві
Формування цінностей сталого розвитку
Розвиток та підтримка волонтерства
Оновлення нових підходів до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності
Мотивація до здорового способу життя всіх верств населення
Співпраця з різними організаціями та органами влади
Створення представництв та підрозділів Української федерації «Спорт заради розвитку» на території країни

Мал. Складові концепції «Спорт заради розвитку»

Коефіцієнт інтелекту – IQ (англ. IQ – *intelligence quotient*) – це своєрідна кількісна оцінка рівня інтелекту людини; рівень інтелекту конкретної особи відносно рівня інтелекту середньостатистичної людини такого самого віку.

Відомо, що заняття фізичною культурою і спортом позитивно впливають на розвиток інтелектуальної сфери людини. Рухова діяльність, що лежить в її основі, сприяє:

- формуванню уявлень щодо часових, просторових та просторово-часових характеристик рухової діяльності (темп, ритм, швидкість рухів тощо);
- розвитку спостережливості, оскільки спортивно-виконавча діяльність потребує концентрації уваги на умовах, що сприяють рухам, а також миттєвого переключення уваги на різні подразники;
- розвитку координації рухів та швидкості орієнтації, завдяки чому підвищується гострота сприйняття, здібність до адекватної зміни поведінки залежно від умов, що постійно змінюються;
- розвитку мислення, оскільки потрібно аналізувати структуру рухів, оцінювати ситуацію, вести пошук раціонального вирішення рухових завдань.

Не менш важливим чинником забезпечення реалізації ідей концепції «Спорт заради розвитку» є прояв емоційного інтелекту, показник якого Деніель Гоулман [1] вважав ще більш значущим для успішності та загального благополуччя людини, ніж IQ. Емоційний інтелект (англ. *Emotional intelligence*) – це прояв ментальних здібностей, які забезпечують усвідомлення та розуміння власних емоцій, а також емоцій оточуючих. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміють свої емоції і почуття інших людей, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою. Тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна і вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими. Уважається, що люди з розвиненим емоційним інтелектом стають ефективними

командними гравцями, лідерами, уміють вести переговори і домагатися свого, залишаючи приємне враження про себе.

Емоція – це широкий спектр спостережуваних форм поведінки, виражених почуттів та змін в стані душі й тіла. Почуття, емоції, симпатії та антипатії надають людині сенс життя, змушують бути щасливим або нещасним, задоволеним або незадоволеним. Інтелект – це здатність людини набувати й застосовувати знання і навички. Відтак, емоційний інтелект – це своєрідна здатність успішно спілкуватися з іншими людьми. Розуміючи власні почуття, люди зможуть розуміти та оцінювати інших.

Деніел Гоулман [1] виокремлює п'ять складових емоційного інтелекту. По-перше, це *самосвідомість* – здатність розпізнавати емоцію в тому вигляді, у якому вона «відбувається». Розвиток самосвідомості потребує здатності прислухатися до ваших справжніх почуттів. Якщо ви адекватно оцінюєте власні емоції, то можете керувати ними. Самосвідомість визначається емоційним усвідомленням (здатність розпізнавати власні емоції та їх вплив) й самовпевненістю (упевненість у власній самооцінці та здібностях).

По-друге, це *самоконтроль* – здатність контролювати те, як довго буде тривати емоція. Використовуючи ряд технік для пом'якшення негативних емоцій, можна скоротити тривалість прояву гніву, тривоги, депресії. Самоконтроль передбачає прояв уміння управляти руйнівними імпульсами; підтримку стандартів чесності й цілісності; відповідальність за власні думки і дії; відкритість для нових ідей.

По-третє, це *мотивація* – щоб мотивувати себе на будь-яке досягнення, потрібні чіткі цілі та позитивний настрій. І навіть, якщо у вас є схильність до негативного ставлення, ви можете, дякуючи власним зусиллям і практи-

ці, навчитися мислити більш позитивно. Мотивація передбачає досягнення досконалості (прагнення поліпшити себе або відповідати певним стандартам); ініціативу (готовність діяти за обставинами); оптимізм (прагнення реалізувати поставлену ціль попри всі перешкоди та невдачі).

По-четверте, це *емпатія* – здатність розуміти настрої людей. Чим більш вдалим буде уміння розпізнавати почуття інших, тим краще зможе контролювати емоційні сигнали.

По-п'яте, це *соціальні навички* – розвиток навичок міжособистісного спілкування рівносильний успіху у житті та кар'єрі. Серед найбільш корисних навичок вирізняються: *вплив* (володіння ефективною тактикою переконання); *зв'язок* (зрозумілі та чіткі формулювання); *лідерство* (надихаючі та керівні групи і люди); *варіативний каталізатор* (ініціювання або управління змінами); *управління конфліктами* (розуміння, ведення переговорів, вирішення розбіжностей); *колаборація та співробітництво* (взаємодія з іншими для досягнення загальних цілей).

Розвиток емоційного інтелекту відбувається, як не банально це звучить, в емоційні моменти життя. Приділяючи увагу емоційному вихованню, батьки збільшують ступінь довіри в сім'ї, можуть вплинути на дітей у будь-якій конкретній ситуації, виховати цілісну та впевнену в собі особистість.

З розвитком емоційного інтелекту з'являється таке поняття як *соціальний інтелект* (англ. *Social intelligence*) – це сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії (здатність розуміти поведінку іншої людини та власну поведінку, здатність діяти відповідно до ситуації тощо).

Г. Олпорт [8] характеризує соціальний інтелект як особливу здатність правильно судити про людей, прогнозувати їхню поведінку, забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісних взаємодіях. Г. Айзенк [8] визначає соціальний інтелект як здатність індивіда використовувати психометричний інтелект з метою адаптації до вимог суспільства. При цьому психометричний інтелект визначається на 70 % впливом генотипу та на 30 % – середовищними чинниками (культура, виховання в родині, освіта, соціоекономічний статус тощо). Дж. Гілфорд [8] розглядає соціальний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від чинників загального інтелекту та пов'язаних насамперед з пізнанням поведінкової інформації. У зв'язку з цим учений виокремлює низку чинників у пізнанні поведінки, а саме:

- пізнання елементів поведінки (здатність виділяти з контексту вербальну і невербальну експресію поведінки);

- пізнання класів поведінки (здатність розпізнавати загальні властивості у певному потоці експресивної або ситуативної інформації про поведінку);

- пізнання відносин поведінки (здатність розуміти відносини, які існують між одиницями інформації про поведінку);

- пізнання систем поведінки (здатність розуміти логіку розвитку цілісних ситуацій взаємодії людей, зміст їхньої поведінки в цих ситуаціях);

- пізнання перетворень поведінки (здатність розуміти зміни значення поведінки у різних ситуаційних контекстах);

- пізнання результатів поведінки (здатність передбачати наслідки поведінки, виходячи з наявної інформації).

В. Куніцина [8] визначає соціальний інтелект як глобальну здатність, що виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що зумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняття рішень. Соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати розвиток міжособистісних стосунків, загострює інтуїцію, передбачливість і забезпечує психологічну витривалість.

Вважаючи соціальний інтелект багатовимірною, складною структурою, авторка виокремлює такі його аспекти, як:

- *комунікативно-особистісний потенціал* – комплекс властивостей, які полегшують або утруднюють спілкування, на основі чого формуються інтегральні властивості, такі як психологічна контактність і комунікативна сумісність;

- *характеристики самосвідомості* – почуття самоповаги, свобода від комплексів, забобонів, прихованих імпульсів, відкритість новим ідеям;

- *соціальна перцепція* (соціальне мислення) – здатність до розуміння й моделювання соціальних явищ, розуміння людей і мотивів їхніх дій;

- *енергетичні характеристики* – психічна і фізична витривалість, активність.

До функцій соціального інтелекту: авторка відносить забезпечення адекватності та адаптивності в умовах, що змінюються; планування міжособистісних подій і прогнозування їх розвитку; саморозвиток, самопізнання, самонавчання; формування довгострокових взаємин із перспективою подальшого розвитку.

Н. Кудрявцева [7], вивчаючи інтелектуальний потенціал особистості, вирізняє інтегративний показник, що складається із загального інтелекту (здатність вирішувати задачі на суб'єкт-об'єктному рівні); соціального інтелекту (здатність вирішувати задачі на суб'єкт-суб'єктному рівні); рефлексії (забезпечення балансу розвитку різних складових

інтелекту). Отже, соціальний інтелект розуміється як здібність до раціональних розумових операцій, об'єктом яких є процеси міжособистісної взаємодії.

М. Оданович [8] вважає, що соціальний інтелект є індивідуально-особистісною властивістю, що виявляється у здатності людини формувати ставлення до самої себе, прогнозувати результати діяльності, розуміти власну поведінку і поведінку оточуючих. Учений виокремлює такі функції соціального інтелекту:

- *пізнавально-оцінна* – виражається у визначенні індивідуальних можливостей для досягнення результатів діяльності, реальної допомоги навколишніх, у визначенні змісту міжособистісних взаємодій, зумовлених процесом соціалізації;

- *комунікативно-ціннісна* – пов'язана з потребою людини розуміти оточуючих та бути зрозумілим ними (створення ідеально-змістовного плану щодо визначення ситуації соціальної дії; виявлення себе в іншій людині, що реалізується в здатності розуміти, сприймати особистісні й соціально-психологічні позиції);

- *рефлексивно-корекційна* – забезпечує зв'язок людини і соціального середовища та виявляється в усвідомленні того як вона сприймається іншими (дозволяє усвідомлювати власні переваги і недоліки та вносити певні зміни у процес взаємодії).

О. Луньова [8] соціальний інтелект визначає як вид інтелекту, що забезпечує розумну поведінку людини в соціальній взаємодії на основі інтеграції результатів соціального пізнання, особистісних характеристик і саморегуляції соціальної поведінки. Соціальний інтелект, на думку автора, є суб'єктно-особистісним конструктом, до структури якого входять здатності до соціального пізнання й конструювання алгоритму взаємодії особи з іншими людьми; соціально-психологічні характеристики людини (цінності й моральні якості, соціальні уявлення, самооцінка, впевненість і спрямованість особистості, соціальні установки, соціально-психологічна адаптивність, емоційний інтелект, емпатичність, соціальна чутливість); здатності до саморегуляції соціальної поведінки й керування ситуаціями міжособистісної взаємодії.

Д. Ушаковим [8] було розроблено модель соціального інтелекту, що містить пояснення (про рокування) та соціально прийнятні обґрунтування. Учений вважає, що соціальний інтелект має низку характерних структурних рис, а саме:

- континуальний характер;
- використання невербальної репрезентації;
- втрата точності соціального оцінювання у процесі вербалізації;
- формування в процесі імпліцитного навчання;
- використання «внутрішнього» досвіду.

На думку вченого, соціальний інтелект – це своєрідна особистісна риса, яка визначає успішність соціальної взаємодії. Рівень соціального інтелекту залежить від потенціалу формування; особистісних, у першу чергу, емоційних, особливостей, більшою чи меншою привабливістю спілкування з іншими людьми та їх пізнання; від того, як склався життєвий шлях людини, чи довелося їй спрямувати свої сили на взаємодію з іншими людьми або на предметну роботу. Соціальний інтелект – це здатність до пізнання соціальних явищ, що становить лише один із компонентів соціальних умінь і компетентності, а не вичерпує їх.

А. Яшина, В. Кисляков [8] передбачають, що соціальний інтелект – це нова якість, результат розвитку, продукт формування, особистісного зростання. Людина в процесі життєдіяльності постійно співвідносить соціальні умови й власні цілі, прагне обирати найбільш адекватні механізми адаптації.

А. Савенков [8] виділяє два чинники соціального інтелекту: декларативні кристалізовані соціальні знання, отримані в результаті соціального навчання, і знання, набуті з досвідом, отримані в результаті власної соціально-дослідної практики; й соціально-когнітивну гнучкість – здатність застосовувати соціальні знання під час вирішення нових проблем. Автор пропонує виділяти три групи критеріїв, що описують соціальний інтелект (когнітивні, емоційні, поведінкові).

Когнітивні:

- соціальні знання – знання про людей, знання спеціальних правил, розуміння інших людей;
- соціальна пам'ять – пам'ять на імена, обличчя;
- соціальна інтуїція – оцінка почуттів, визначення настрою, розуміння мотиву вчинків інших людей;
- соціальне прогнозування – формулювання алгоритму власних дій, відстеження розвитку, рефлексія власного розвитку та оцінка невикористаних альтернативних можливостей.

Емоційні:

- соціальна виразність – емоційна виразність, емоційна чутливість, емоційний контроль;
- співчуття – здатність зважати на становище інших людей, ставити себе на місце іншого (переборювати комунікативний і моральний егоцентризм);
- здатність до саморегуляції – уміння регулювати власні емоції й настрої.

Поведінкові:

- соціальне сприйняття – уміння слухати співрозмовника, розуміння гумору;
- соціальна взаємодія – здатність і готовність працювати спільно, здатність до колек-

тивної взаємодії та (як до вищого типу цієї взаємодії) колективної творчості;

- соціальна адаптація – уміння пояснювати і переконувати інших, здатність уживатися з іншими людьми, відкритість у стосунках з оточенням.

А. Молокостова [8] вважає, що соціальний інтелект – це багатокомпонентна здібність розпізнавати неоднозначні сигнали й умови соціального середовища та виокремлює його пізнавально-оцінну, комунікативну і рефлексивно-корекційну функції. При цьому авторка зауважує, що когнітивний (пізнавальний) компонент становлять окремі розумові здібності розпізнавання, аналізу і синтезу реакцій та сигналів інших людей, а також умов взаємодії. Поведінковий компонент пов'язаний з ефективністю зовнішніх дій особистості на основі розуміння та оцінки умов взаємодії. Когнітивний і поведінковий компоненти узгоджуються з виділеними орієнтовною й виконавською фазами (основами) побудови діяльності. Діяльність у сфері міжособистісних стосунків відбиває критерії та параметри оцінки соціальної ситуації, вибору сприятливих умов. Відтак, пізнавальні здатності пов'язані з особливостями і потребами особистості, а рефлексивно-корекційні – забезпечують зворотний зв'язок соціального світу й особистості та є механізмом розвитку і саморозвитку соціального інтелекту. Аналіз власних ресурсів дозволяє особистості використовувати сильні сторони і компенсувати слабкі, а усвідомлення своїх особливостей (як природних, так і набутих) дозволяє корегувати поведінку щодо соціуму.

Не менш актуальними, на нашу думку, є наукові концепції і здобутки іноземних вчених щодо поєднання емоційного й соціального інтелекту особистості, що ми називаємо «змішаним інтелектом». Адже прояв саме цих складових інтелектуальної сфери може стати в пригоді для обґрунтування реалізації ідей концепції «Спорт заради розвитку» в організації фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з дітьми й учнівською молоддю.

Теоретичні концепції та моделі розвитку емоційного та соціального інтелекту (англ. *Emotional and Social intelligence*) особистості були предметом наукового пошуку та обґрунтування Джона Д. Майєра, Пітера Саловея, Девіда Р. Каруза, Данієла Големана, Реувена Бар-Она та інших [12].

На думку Р. Бар-Она [11], феномен емоційно-соціального інтелекту полягає у взаємодії емоційних та соціальних компетентностей особи, навичок та фасилітаторів, які й визначають розумну поведінку. Психолог визначає п'ять основних маркерів емоційного та соціального інтелекту (міжособистісне, прийняття рішень,

самовираження, самоучасть, управління стресом) та п'ятнадцять їх представницьких складових. Серед них вчений визначає такі:

Самоповага – здатність розуміти й оцінювати себе, бачити свої можливості і обмеження, сильні та слабкі сторони, приймати себе з усіма своїми сильними і слабкими сторонами.

Емоційна усвідомленість – здатність розпізнавати наявність у себе емоцій в конкретний момент, розрізняти свої емоції та розуміти причини їх виникнення.

Асертивність (самовираження) – здатність зрозуміло і конструктивно висловлювати свої почуття і думки, мобілізувати емоційну енергію, виявляти, за необхідності, твердість переконань.

Незалежність – здатність покладатися на себе і емоційно не залежати від інших.

Емпатія – вміння розпізнавати, усвідомлювати і розуміти почуття інших людей.

Соціальна відповідальність – здатність ідентифікувати себе як учасника соціальної групи, конструктивно співпрацювати з іншими, виявляти турботу брати на себе відповідальність за дії інших людей.

Міжособистісні відносини – здатність конструктивного спілкування через вербальні та невербальні комунікації, встановлювати і підтримувати взаємовигідні стосунки, засновані на почутті емоційної близькості, відчувати себе вільно і комфортно в соціальних контактах.

Стресостійкість – здатність ефективно управляти своїми емоціями, швидко знаходити вихід із складної ситуації.

Контролювання імпульсів – здатність стримувати емоції, утримуватися від спокуси.

Оцінка дійсності – здатність порівнювати думки і почуття з об'єктивною зовнішньою реальністю.

Гнучкість – здатність швидко коригувати почуття, думки, уявлення і поведінку відповідно мінливим обставинам.

Рішення проблем – здатність встановлювати і формулювати проблему, знаходити потенційно ефективні шляхи її вирішення.

Самоактуалізація – здатність визначати мету, прагнути до її досягнення, реалізації свого потенціалу.

Оптимізм – здатність зберігати надію і позитивне ставлення навіть у складних життєвих обставинах.

Щастя (благополуччя) – здатність відчувати задоволеність собою, іншими та життям у цілому.

Впровадження моделі Р. Бар-Она у діяльність осередків «Спорт заради розвитку» є доцільною, оскільки сприятиме підвищенню успішності у навчанні, до того ж, маючи високу дидактич-

ну та організаційну ефективність, формуватиме лідерські навички, покращуватиме психологічне й фізичне здоров'я та добробут.

Особливо слухними, на нашу думку, є впровадження схарактеризованих вище концепцій та моделей в контексті розвитку навичок лідерства. Емоційний та соціальний інтелект ми схильні розуміти як своєрідний вид лідерства, важливими аспектами якого є уважність та самоусвідомлення, уміння взаємодіяти з іншими, довіряти та відверто висловлювати і відстоювати власну професійну й життєву позицію.

Однією зі складових концепцій «Спорт заради розвитку» є *ідея сталого розвитку* (англ. sustainable development) – загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. За визначенням цієї ідеї у доповіді Комісія Брундтланд, сталий розвиток – це «розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» (докладніше див: 2017, № 5, с 21–26).

Заслужують на увагу також ідеї концепції «М'які навички» («soft skills»). У багатьох контекстах її прирівнюють до таких термінів як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички), «key skills» (основні навички), «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), «life skills» (життєві навички). Поняття «м'які» навички прийнято розглядати в доповненні до технічних, «жорстких» навичок (hard, technical skills), тобто професійних навичок, що забезпечують виконання фахових завдань [2, 13].

Країни Європейського Союзу прийняли низку документів, які дають змогу ввести уніфіковану класифікацію «soft skills» для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи з розвитку навичок включали «Rethinking Education» – консультування щодо інвестування в розвиток навичок для отримання оптимальних соціально-економічних результатів. У 2018 р. було прийнято 11 директив, які передбачають впровадження нових методів навчання і викладання для студентів університетів ЄС «soft skills», особливо пов'язаних з цифровою і технологічною діяльністю. Для функціонування нової політики у 2017 р. було офіційно прийнято класифікацію і пояснення до неї, що отримала назву «Європейські навички, компетенції, кваліфікації і види занять» (ESCO), що включає навички, затребувані ринком праці (ESCO Handbook, 2017). Це навички, пов'язані

з комунікацією, креативністю та управлінням, вони визначають ефективність мислення. На відміну від «жорстких» навичок, які можна формувати і розвивати, «м'які» навички складніше освоювати та змінювати [17]. Схожі тенденції в освітній і кадровій політиці мають місце в Північній Америці, Австралії, Китаї, Малайзії.

З одного боку, у визначенні «soft skills» дослідники акцентують на здатності людини до міжособистісних взаємодій та її особистісних характеристиках. Наприклад, «soft skills» – це соціологічний термін, пов'язаний із коефіцієнтом емоційного інтелекту людини; це комплекс рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, дружелюбність і оптимізм; з іншого – вони акцентують на ролі людини у розбудові власної професійної кар'єри. «М'які» навички – це своєрідні риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, це її працездатність і перспективи кар'єрного зростання [13, 15]. «М'які» навички – це й особисті якості, особливості, таланти, рівень захоплення професійною діяльністю, що відрізняють певну особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю [14, 16].

З іншого боку, «soft skills» – це збірний термін, який посилається на безліч варіантів поведінки, що допомагають людям в роботі, зокрема командній, успішно соціалізуватися, сприяють їхнім успіхам, незалежно від специфіки та напрямку професійної діяльності. У психології ці навички відносять до соціальних, як-от: уміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток, управління часом, ерудованість, креативність тощо. [10, 16].

Людина із сильними **навичками міжособистісного спілкування** вміє чітко сформулювати свої потреби, а також очікування щодо команди і оточення; вона так веде переговори, що у кожного учасника залишається відчуття того, що він був почутий і зрозумілий, і все це було зроблено в поважній та професійній манері, навіть якщо учасники не отримали того, про що заявили. У такій ситуації людина з сильними міжособистісними навичками розуміє, коли і в який момент доцільно брати на себе лідерську роль, а коли варто зупинитися; розуміє, коли говорити, коли слухати, а коли запропонувати компроміс або консенсус. Важливою рисою «Soft Skills» є **ситуаційна обізнаність**, тобто уміння відстежувати те, як розвивається ситуація навколо, уміння розглядати різні способи реагування на неї такими діями, що дадуть найкращий результат для всіх залучених в цю ситуацію. **Адаптивність (гнучкість)** мислення має виявлятися в тому, що ви здатні однаково добре діяти в різних ситуаціях,

перемикається з однієї проблеми на іншу, не розчаровуючись і не перестаючи успішно виконувати намічені завдання. **Здатність бути дипломатичним і тактовним** означає, що ви вмієте зберігати професійний такт, адекватну манеру поведінки, навіть якщо розчаровані, засмучені або ображені (професіоналізм).

«М'які» навички – це навички, що так чи інакше стосуються розв'язання проблем та взаємодії між людьми. Це означає, що найкращий спосіб їх розвивати чи вдосконалювати у складі групи (тренінгові групи, навчальні чи коучингові групи) з відповідними програмами. Стати учасниками такого навчання безпечніше, ніж опинитися в реальній ситуації професійної діяльності (наприклад провал у переговорах, недотримання термінів виконання, конфлікт з колегами тощо). Це додасть впевненості у застосуванні апробованих вмій у реальних ситуаціях.

Очевидно, найближчим часом у суспільстві будуть затребувані навички, що отримали назву «гнучких», тобто такі, як здатність до лідерського та соціального впливу, здатність оперативно знаходити рішення у розв'язанні складних задач, емоційний інтелект.

Відтак, щоб підготуватися до майбутніх викликів суспільства, учнівській молоді доведеться розвиватися одночасно у кількох академічних напрямках та постійно поновлювати свої знання, розвивати «гнучкі» мета-навички (уміння працювати у команді, лідерство, критичне мислення, креативність, емпатію, вміння комунікувати тощо). Ці навички фундаментально закладаються у дитинстві та юному віці. Ось чому так важливо враховувати їх розвиток, обираючи майбутню професію та будуючи освітню траєкторію для своєї дитини.

Актуальними сьогодні «гнучкими» мета-навичками є такі.

Здатність навчатися упродовж життя. Зрозуміло, що неможливо раз і назавжди чомусь навчитися. Освіта та розвиток – безперервний процес. Молодь краще засвоює це, якщо постійно бачить приклади самонавчання і саморозвитку дорослих, які її оточують, – у школі, у сім'ї. Тому заклади освіти мають не тільки навчати дітей, а й сприяти постійному професійному зростанню вчителів. Педагоги мають демонструвати дітям потребу й бажання навчатися новому, але водночас сприяти розумінню того, що неможливо бути носієм усіх знань світу.

Здатність робити неупереджені висновки на основі аналізу – це засади критичного мислення. Для цього важливо вміти чути й сприймати протилежну думку, вміти абстрагуватися від попереднього досвіду (ставити під сумнів вхідну інформацію й власні переконання, запропоновану догму тощо). Основи критичного

мислення закладаються в дитинстві, коли малеча у пошуках відповідей ставить багато запитань. Тож навчайте дитину чітко формулювати власну думку, аргументувати та відстоювати її. «Сімейний клуб з дебатів» може стати чудовою платформою для розвитку критичного мислення дитини і батьків.

Здатність продукувати нові ідеї для вирішення конкретних проблем – це засади креативного мислення. Найкращий спосіб допомогти дитині у цьому – реалізувати ідею або задум на практиці за вашого супроводу як дорослого. Так тренується навичка пошуку вирішення проблем, прийняття рішень й відповідальності за результат. Паралельно треба розвивати творчість і мислення «поза шаблонами», і чим краще вони «прокачані», тим оригінальніший результат креативного процесу дитина отримає. Тому дитині потрібен творчий простір та умови для експериментів й пізнання себе. Це можуть бути студії, місця, де передбачено різні формати вільного спілкування. Дитина має право на помилку, на свободу вибору і можливість зробити щось по-іншому, в інший спосіб і на свій розсуд, спробувати себе у чомусь новому.

Оперативно знаходити вихід із нестандартної ситуації та передбачити оптимальний варіант її розв'язання – це засади адаптивності, яка не формується в умовах навчання «за інструкцією». На нашу думку, адаптивність – це відкритість до нового, здатність бачити складну ситуацію не як проблему, а як можливість розвитку. Сучасний світ – найкращий «тренер» з адаптивності, оскільки саме життя заохочує нас до постійного розвитку. Дорослі мають допомогти дитині сформувати позитивне ставлення до змін завдяки позитивному сприйняттю помилок – без осуду, емоцій та страхів.

Відтак, «м'які» навички – це сукупність продуктивних рис особистості, що характеризують відносини в соціальному середовищі (комунікативні здібності, мовні навички, особисті звички, когнітивні або емоційні співпереживання, управління часом, колективна взаємодія, риси лідерства тощо). (Arkansas Department of Education, 2007).

Отже, діяльність осередків «Спорт заради розвитку» в Україні має ґрунтуватися на цінностях, проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, а саме: «здоровий спосіб життя, фізична та інтелектуальна активність є запорукою загального процвітання й добробуту». Як зазначається в цій резолюції, фізична культура і спорт є дієвими чинниками, що забезпечують якість освіти, сприяють розвитку і миру, зміцненню співробітництва, солідарності, терпимості, розумінню і соціальній інтеграції людини. Соціальні функції спорту, такі як командний дух,

чесність, дисциплінованість, повага до суперника і правил гри тощо сприймаються в усьому світі й можуть застосовуватися для зміцнення солідарності, соціальної згуртованості та мирного співіснування. Спорт об'єднує нас навколо позитивних цінностей і сприяє зміцненню культури діалогу за межами національних кордонів. Історія спорту свідчить про те, що він здатен руйнувати стереотипи, ініціювати і посилювати рух за права та гідність кожної людини, привертаючи до них увагу всього світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дениел Гоулман. Емоційний інтелект. Видавництво Vivat. 2018. 512 с.
2. Дроздова Ю. В. Концептуальні підходи до визначення «SOFT SKILLS» у сучасних освітніх та професійних моделях. Київський національний торговельно-економічний університет. 2020. С. 31–34.
3. Лубышева Л. И. Социология физической культуры и спорта. Учебное пособие. М. : Академия, 2001. 238 с.
4. Мамаєва О. В., Мамаєв Д. Ю. Фізична культура і спорт як чинники соціалізації особистості. Науковий журнал. Харків: Видавництво ХДАДМ, 2010. № 7. С. 58–60.
5. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL : <https://osvita.ua/school/method/787/>
6. Нестерова І. Соціальні функції фізичної культури і спорту. Соціологія у (пост) сучасності. Збірник доповідей VIII Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. С. 138–142.
7. Пилипенко Н. Г. Теоретичні аспекти дослідження проблеми соціального інтелекту. Проблеми

сучасної психології. Збірник наукових праць КІПНУ імені Івана Огієнка. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2010. Випуск 9. С. 296–304.

8. Психологія. Підручник [для студентів вищих навчальних закладів]. Харків : Видавництво «Фоліо», 2012. 864 с.

9. Спортивний комітет України. Офіційний сайт. URL : <https://scu.org.ua>

10. Soft skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. – 90 с.

11. Bar-On R, J.D.A. Parker. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. Handbook of emotional intelligence. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

12. David R. Caruso, Peter Salovey. The Emotionally Intelligent Manager: How to Develop and Use the Four Key Emotional Skills of Leadership 1-st Edition. Hardcover. Publisher : Jossey-Bass, 2004. 320 p.

13. Mitchell G. Essential soft skills for success in the 21-st century workforce as perceived by Alabama business/marketing educators. URL : http://etd.auburn.edu/bitstream/handle/10415/1441/Mitchell_Geana_57.pdf

14. Paajanen G. The EI Measures the Personality Characteristics behind Productive Job Behaviour. Employment Inventory Reports, Technology Based Solutions / Personnel Decisions, Inc. New Jersey, 1992. 95 p.

15. Parsons T. Definition: Soft skills. URL : <https://searchio.techtarget.com/definition/soft-skills>

16. Rana K. Persuasion, trust, and personal credibility. URL : <https://www.diplomacy.edu/resources/general/persuasiontrust-and-personal-credibility>.

17. Robles M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. Business Communication Quarterly. 2012. № 75 (4). P. 453–465.

Качан А. А., Пристинский В. Н.

Осуществлено научное обоснование концепции «Спорт ради развития». Раскрыта сущность, содержание и специфика понимания социального и эмоционального видов интеллекта человека и идей концепции «Мягкие навыки» («soft skills»). Рассмотрены перспективные направления внедрения идей концепции «Спорт ради развития» в физкультурно-оздоровительную и спортивно-массовую работу. Доказана целесообразность внедрения и использования концепции как действенного фактора для достижения приоритетных целей устойчивого развития.

Ключевые слова: спорт, физическая культура, спорт ради развития, обновление содержания физического воспитания учащейся молодежи, переориентация образования, устойчивое развитие, социальные и поведенческие изменения, интеллект, «смешанный интеллект», социальный интеллект, эмоциональный интеллект, «Soft Skills» («мягкие навыки»), мета-навыки, эмпатия, социализация, социализирующая функция.

Kachan O. A., Prystynskiy V. M.

The scientific substantiation of the concept "Sport for development" is carried out. The essence, content and specifics of understanding the social and emotional types of human intelligence and the idea of the concept of "Soft Skills" are revealed. Perspective directions of introduction of ideas of the concept "Sport for development" in physical culture and improving and sports and mass work are considered. The expediency of implementation and use of the concept as an effective factor for achieving the priority goals of sustainable development is proved.

Key words: sport, physical culture, sport for development, updating the content of physical education of students, reorientation of education, sustainable development, social and behavioral changes, intelligence, "mixed intelligence", social intelligence, emotional intelligence, "Soft Skills", meta-skills, empathy, socialization, socializing function.